

**EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](#) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Віталій Янович Савка

Ст. викладач кафедри міжнародної політики,
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»,
пл. Народна, 3, Ужгород, 88000, Україна
E-mail: savka-v@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4900-2125>

Vitalii Yanovych Savka

Lecturer at the Department of International Politics,
Uzhhorod National University,
Narodna Square, 3, Uzhhorod,
88000, Ukraine

УДК 327.39(4-6ЄС)

**ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГНУЧКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ:
НАСЛІДКИ, РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Received 15 May 2021; revised 10 June 2021; accepted 20 June 2021

DOI: 10.15421/342113

Анотація

Метою дослідження є з'ясування загальних та новітніх теоретичних і практичних трендів із приводу наслідків, ризиків та перспектив застосування й розвитку гнучкої інтеграції в ЄС, які, в тому числі, можуть бути доволі цікавими для України у контексті її євроінтеграційного поступу у майбутньому.

У статті проаналізовано позитиви, негативи і перспективи розвитку та застосування гнучкої інтеграції і просунутої співпраці в ЄС в цілому й в окремих його країнах зокрема, в тому числі у контексті з'ясування місця та ролі гнучкої інтеграції у розвитку ЄС. Оцінено загальні наслідки й ефекти гнучкої інтеграції в ЄС за період до і після 2009-2010 рр. – тобто до, під час та після моменту підписання рамкових договорів ЄС. Виявлено загальні і специфічні ризики та перспективи застосування й розвитку гнучкої інтеграції в ЄС у період після 2009-2010 рр. – тобто після підписання вищезначених рамкових договорів.

У ході дослідження виявлено, що теоретики і практики європейської інтеграції зазначають, що вона (інтеграція) й надалі продовжує набувати все гнучкішої форми; а відтак це підтверджує багатовимірність, багатогранність і багатоаспектність європейської інтеграції та структури ЄС, що, від зворотного, теж зумовлюють потребу гнучкої інтеграції й надалі. Встановлено, що диференціація всередині ЄС ніколи не буде тимчасовою, а натомість потрібно очікувати тривалої диференціації між усіма чинними та всіма гіпотетичними новими країнами-членами ЄС. Зазначено, що дискусія стосовно диференціації інтеграції стала дуже політизованою, але не з приводу факту чи потреби диференціації і гнучкості, а з приводу сутності і вибору серед різних форм диференціації.

Виявлено, що в майбутньому гнучка інтеграція в ЄС має потенціал стати двонаправленим процесом, зокрема спрямованим на посилення або послаблення рівня інтегрованості в тих чи інших сферах політики. Гнучка європейська інтеграція довкола ЄС, в ЄС чи з ЄС не повинна сприйматись і розглядатись як «побічний продукт» еволюції європейської інтеграції, а натомість повинна розумітись як основна теоретична і практична модель майбутнього динамічного розвитку ЄС.

Ключові слова: *європейська інтеграція, гнучка інтеграція, просунута співпраця, ЄС, диференціація в ЄС, політизація.*

**The introduction and development of flexible integration in the European Union:
consequences, risks and prospects**

Abstract

The goal of research is to find out general and latest theoretical and practical trends regarding the consequences, risks and prospects for the application and development of flexible integration in the EU, which, among other things, can be interesting enough for Ukraine in the scope of its European integration progress in the future.

The study analyzed the positive and negative sides, and prospects for the development and application

of flexible integration, and advanced cooperation in the EU as a whole, and in its individual countries in particular, including for the purpose of finding out the place and role of flexible integration in the development of the EU. General consequences and effects of flexible integration into the EU within the period before and after 2009-2010 – that is, before, during and after the signing of the EU framework agreements have been reviewed. The study identified general and specific risks and prospects for the application and development of flexible integration in the EU in the period after 2009-2010 – that is, after the signing of the above-mentioned framework agreements.

The study found out that theorists and practitioners of the European integration note that it (integration) continues to acquire a more flexible form in the future; and therefore this confirms the multidimensionality, versatility and multifaceted nature of the European integration and the EU structure, which, on the contrary, also stipulate the need for flexible integration later on. It has been established that the differentiation within the EU will never be temporary, and instead we should expect a long-term differentiation between all existing and hypothetical new EU member states.

The study established that internal heterogeneity or differentiation as a part of the EU is always substantially subordinated to two opposite forces: centripetal tendencies represented by the EU member states, which seek to deepen the integration around the situational «core» of particular integration-related issues, and centrifugal tendencies represented by the EU member states, which advocate a relatively weaker degree of integration or even the option of partial or complete (as in the case of the United Kingdom) disintegration.

The study noted that in the political sense and at the level of individual EU member states, the problem of flexible integration is very politically motivated, since it serves as a ground for identifying several groups of politicians regarding their attitude to the European integration – in particular: 1) Europhiliacs, 2) pragmatic pro-Europeans, 3) moderate Eurosceptics, 4) Europhobes.

The study found out that in the future, the flexible integration into the EU has the potential to become a bidirectional process, in particular aimed at strengthening or weakening the level of integration in certain policy areas. Flexible European integration around the EU, in the EU or with the EU should not be deemed and considered as a «by-product» of the European integration evolution, but instead should be understood as the main theoretical and practical model for the future dynamic development of the EU. The range and potential of the possible development of various forms of flexible integration in the EU is still very significant, because it is gradually becoming a «creative» and «attractive alternative» to the full integration of individual countries into the EU, which for one reason or another face difficulties in obtaining the member status.

Key words: *European integration, flexible integration, enhanced cooperation, EU, differentiation of the EU, politicization.*

Постановка проблеми.

Інтеграційний процес у Європі завжди супроводжувався певною мірою гнучкості, навіть в початковий період інтеграції, коли країни-засновниці ЄЕС/ЄС не мали серйозних розбіжностей у цілях інтеграції і можливостях їхнього досягнення. При вступі нових держав до складу ЄЕС/ЄС їм завжди надавались перехідні періоди для адаптації своїх економік до правил Спільноти або Союзу, хоча й у міру розвитку інтеграційних процесів зміст таких періодів ускладнювався. Проте кожне подальше розширення цих організацій неминуче призводило до зростання внутрішньої неоднорідності ЄЕС/ЄС, бо нові держави-члени мали не лише відмінності економічного устрою, але і вносили свої погляди щодо цілей інтеграції і методів реалізації більш про-

сунутих інтеграційних проєктів.

Нормативно та регламентаційно політика гнучкої інтеграції в/з ЄС договірним чином врегульована (передусім на рівні рамкових договорів усіх країн-членів ЄС) головно станом на 2009-2010 рр. Однак це зовсім не означає, що гнучка інтеграція в ЄС перестала бути теоретично та практично актуалізованою, важливою чи здійснюваною, в тому числі на тлі знакових подій в історії Унії впродовж 2010-2020 рр. Відповідно, це безумовно ставить на порядок денний потребу з'ясування загальних та новітніх теоретичних і практичних трендів із приводу наслідків, ризиків та перспектив застосування й розвитку гнучкої інтеграції в/з ЄС, які, в тому числі, можуть бути доволі цікавими для нашої держави у контексті її євроінтеграційного поступу у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Впродовж періоду від 2007/2013 рр. й досі – було підготовлено і опубліковано низку глибинних та деталізованих наукових доробків із проблематики гнучкої або диференційованої європейської інтеграції, зокрема таких їхніх окремих аспектів, як конституційна диференціація, вплив розширення ЄС на гнучку інтеграцію, вплив диференціації та гнучкості на управління в ЄС, значення диференційованої інтеграції у розвитку законодавства ЄС, особливості політизації в рамках ЄС з приводу гнучкої інтеграції і впливу на неї, євроскептицизм і гнучка інтеграція, в тому числі за авторством таких вчених, як Ф. Шіммельфенніг, Т. Вінзен [Schimmelfennig 2016; Schimmelfennig 2014; Schimmelfennig & Winzen 2017; Schimmelfennig & Winzen 2014] та Б. Ріттбергер [Schimmelfennig, Leuffen & Rittberger 2015], Д.Кролл і Д.Леуфенн [Kroll, Leuffen 2015], П. де Вільде, А.Леупольд і Х.Шмідтке [De Wilde, Leupold & Schmidtke 2016], М.Зурн [Zurn 2018] і чимало інших.

Метою дослідження є проаналізувати позитиви, негативи і перспективи розвитку та застосування гнучкої інтеграції і просунутої співпраці в ЄС в цілому й в окремих його країнах зокрема, в тому числі з прицілом на з'ясування місця та ролі гнучкої інтеграції у розвитку ЄС.

З огляду на це, у дослідженні увагу головню сфокусовано на двох базових блоках питань у рамках аналізованої проблематики: а) узагальнених наслідках й ефектах гнучкої інтеграції в ЄС, причому як у період до, так і після 2009-2010 рр. – тобто до, під час та після моменту підписання рамкових договорів у ЄС (зокрема Амстердамського, Ніщцького, Конституційного, Лісабонського); б) загальних і специфічних ризиках та перспективах актуалізації, застосування й розвитку гнучкої інтеграції в/з ЄС передусім у період після 2009-2010 рр. – тобто після підписання вищезначених рамкових договорів.

Виклад основного матеріалу.

Як зазначає Б.Харстад, гнучка співпраця та інтеграція дозволяє учасникам міжнародних відносин й інтеграційного процесу бра-

ти участь у них лише тоді, коли вони отримують внаслідок цього очевидну вигоду, хоча, на противагу, це зумовлює проблему «вільного руху» у тому випадку, коли учасники процесу вирішують відмовитись від прийнятих та узгоджених раніше інтеграційних намірів [Harstad 2006]. Відтак суто в процесуальному розрізі це означає, що гнучка інтеграція у контексті ЄС виявляється значно кращою й ефективнішою, ніж негнучка інтеграція лише тоді, коли вона відбувається у середовищі відносно значної внутрішньої гетерогенності та відносно незначної екстернальності учасників міжнародних відносин в/щодо ЄС, а також тоді, коли аутсайдері таких відносин не можуть бути із легкістю виключеними з таких інтеграційних процесів. Подібного висновку дотримуються М.Бордін'йон і С.Бруско, які, однак, зазначають, що проблема гнучкої інтеграції полягає найперше у тому, що учасники цього процесу можуть узгодити стандарти, котрі, тим не менше, можуть не враховувати корисність аутсайдерів та майбутніх потенційних учасників інтеграційного процесу [Bordignon & Brusco 2006]. Відповідно, доцільно припустити, що розширення та збільшення кількості країн-членів ЄС зі значною ймовірністю повинні збільшити рівень внутрішньої гетерогенності цієї міжнародної організації, а відтак і потребу проведення гнучкої інтеграції у ній.

З іншого боку, дослідники демонструють, що гнучка інтеграція особливо ефективна у тому випадку, коли вона пов'язана з інституціями ЄС та забезпечує переваги для країн-учасниць саме такого гнучкого інтеграційного процесу, адже вони у такому випадку мають колосальні переваги над будь-якими новими членами ЄС, хоча й створюють стимули для розвитку останніх. Водночас успішність такого окреслення наслідків гнучкої інтеграції стосується головню Європейської соціальної хартії, але значно меншою мірою чи зовсім не стосується проблематики Єврозони і Шенгенської зони [Bendiek, Kempin & Ondarza 2018]. Доповнюється це аргументацією Д.Наурина та Р.Ліндала про те, що гнучка європейська інтеграція покладає значні витрати на ті держави-члени ЄС, які відмовляються від подальшої інтеграції у рамках тих чи інших сфер міжна-

родної політики [Naurin & Lindahl 2010]. Це, своєю чергою, слугує важливою інформацією як для держав-членів, які вирішують, чи відмовлятися від певних сфер політики у рамках ЄС, так і для ЄС в цілому. Річ у тому, що суто процедурно гнучка інтеграція вимагає чутливості у масштабах всього ЄС як міжнародної організації і всіх його країн-членів, причому як у категоріях голосування, так і в питаннях практики та перспектив розвитку, адже стосується здатності передавати і враховувати значну різноманітність та внутрішню гетерогенність у всіх організаційних контекстах [Christensen, Firat & Torp 2008].

Означені вище ефекти гнучкої інтеграції самі по собі є дуже важливими, хоч і були прослідкованими вже доволі давно, зокрема до початку світової фінансово-економічної кризи у 2008-2009 рр., яка відчутно позначилась в тому числі і на ЄС, і на його окремих країнах-членах. Тим не менше, динаміка ефектів гнучкої інтеграції безпосередньо пов'язана з еволюцією змін форм самої гнучкої інтеграції у ЄС. З цього приводу очевидно, що феномен інтеграційної гнучкості, приміром, почав виявлятися в ЄС зі зміною правила про однастайність у прийнятті рішень в багатьох сферах політики на правило кваліфікованої більшості з подальшим підтвердженням ролі відкритого методу координації зусиль і запровадження процедури посиленої співпраці. Але особливої важливості парадигма і логіка різних форм інтеграційної гнучкості ЄС набула в контексті розширення цієї міжнародної організації, зокрема під час так званого «великого вибуху» 2004 та 2007 рр. – приєднання до ЄС 12 нових країн-членів – і в 2013 р., адже з цими процесами були пов'язані не лише політичні та управлінські перемовини, а й підвищена диверсифікація соціально-економічного потенціалу та політичної ефективності серед усіх країн-членів ЄС. Крім того, раніше або пізніше в ЄС з'явилися концепції, які почали наголошувати на необхідності певної міри гнучкості у зовнішніх відносинах, в тому числі у зв'язку з турбуленціями, які були чи залишаються пов'язаними зі стратегією розширення ЄС, зокрема на тлі політичних й інституційних суперечок щодо перспектив членства Туреччини, а в більш

віддаленій (а можливо вже й наближеній у чинній ситуації) перспективі і України тощо. Унаслідуювано це було в тому, що в рамках ЄС почались дискусії і навіть практичні дії щодо вироблення та встановлення форм своєрідних асоціацій – зокрема так званої «посиленої багатосторонності» чи «посиленої двосторонності», – які могли би стати або й стали привабливою альтернативою повному приєднанню держав до Унії [Lazowski 2008: 1433]. А це, своєю чергою, змусило багатьох науковців аргументувати, що інтеграційна гнучкість поступово стала «побічним продуктом складності» ЄС як організації, котра постійно розвивається [Ott 2007: 156].

Тим не менше, за наслідками так званого «великого вибуху» 2004 і 2007 рр. – приєднання до ЄС 12 нових країн-членів, – а також останнього розширення ЄС в 2013 р. – за рахунок Хорватії, – теоретизація, проблематика та практика гнучкої інтеграції вичерпаними не були, а натомість суттєво і ще більше диверсифікувались й навіть ускладнились. З однієї сторони, це було продемонстровано фактично та у політичному процесі й міжнародних відносинах, а з іншої сторони – у розвитку наукових досліджень з цього приводу. Так, суто фактично Європейський Союз після 2007/2013 рр. став значно більше диференційованим [Leruth & Lord 2015], причому у доволі різних контекстах. Наприклад, С.Фаббріні [Fabbrini 2015] аргументує, що сьогодні існує декілька різних ЄС – як у розрізі керівних політичних суб'єктів, так і в розрізі реальності різних структур влади та правил прийняття рішень, які Унія використовує задля агрегування своїх результатів у різних сферах політики й міжнародних відносин. На цій підставі вчений виокремлює у рамках ЄС економічний союз, міжурядовий союз, парламентський союз, валютний союз тощо, які особливо вираженими стали саме за наслідками світової фінансово-економічної кризи, що розпочалась у 2008-2009 рр. А це навіть дає підстави стверджувати, що сучасний ЄС може одночасно поєднувати різні форми інтеграції, зокрема прискорену інтеграцію в одному випадку, відверту дезінтеграцію в другому випадку і більшу диференціацію зобов'язань щодо політики й інституцій у третьому випадку тощо

[Leruth & Lord 2015]. Функціонально подібної думки дотримується Ж.-К.Піріс, який зазначає, ніби через збільшення диференційованої і гнучкої інтеграції сьогодні доцільно говорити про появу феномену «Європи двох швидкостей» [Piris 2012]. Зумовлено це тим фактом, що різні напрями політики в рамках ЄС все частіше і частіше реалізуються різними способами.

Як наслідок, у політичній науці було піднято масив питань, які стосуються загальних і специфічних ризиків та перспектив актуалізації, застосування й розвитку гнучкої інтеграції в/з ЄС передусім у період після 2009-2010 рр. – тобто після підписання рамкових договорів цієї міжнародної організації. Причому майже всі вони усереднено стосуються перевірки гіпотези або припущення про те, чи модель гнучкої європейської інтеграції поточно бере за вихідну точку той факт, що внутрішня диференціація різних статусів країн-членів ЄС та інституційні й правові елементи ЄС в цілому стали системною тенденцією процесу європейської інтеграції і продовжуватимуть це робити й надалі, при цьому зберігаючи відносну згуртованість цієї міжнародної організації [Barcz 2015].

Одна зі складових перевірки означеного припущення полягає у потребі розгляду причин важливості європейської гнучкої інтеграції у контексті періоду саме після 2010 р., коли завершилось підписання рамкових договорів ЄС. Для демонстрування поточної формальної і фактичної важливості гнучкої інтеграції треба апелювати до кількох фактів політичної історії ЄС і його окремих країн-членів або й держав, які, як Сполучене Королівство, перестали бути членами ЄС. Так, у цьому розрізі, приміром, доволі важливим є той факт, що до проблематики гнучкої інтеграції й досі ефективно звертаються у рамках вироблення різних нових (після 2010 р.) планів ЄС [Schinas 2012], в тім числі: програми реформ «План глибокого і справжнього економічного та валютного союзу: початок європейської дискусії», про яку вказано у повідомленні Європейської Комісії від 28 листопада 2012 р. [A Blueprint for a deep and genuine... 2012]; оновленої програми реформ і дій «Завершення європейського економічно-

го та валютного союзу», оприлюдненої у звіті «п'яти президентів ЄС» (голови Єврокомісії, президента Євросаміту, президента Єврогрупи, президент Європарламенту і президента Європейського центрального банку) 21 червня 2015 р. Окрім того, саме методи гнучкої інтеграції було свого часу, в 2010-2012 рр., покладено в основу створення стійкого механізму фінансової підтримки для країн Єврозони – Європейського фонду фінансової стабільності. А ще важливішим став той факт, що в період після 2010 р. було закладено основи для гармонізації бюджетної політики країн-членів ЄС (особливо членів Єврозони) й інституційної консолідації Єврозони. У доповнення потрібно зазначити, що плани дій, які перелічені вище, здебільшого виконувались, принаймні станом на момент нашого дослідження, навіть попри вихід Сполученого Королівства з ЄС. Це було різного часу продемонстровано у: регламентуванні банківського союзу, що було завершено до 2014 р.; операціоналізації нових інструментів економічного управління в ЄС; завершенні програми інтенсифікації інвестицій, особливо в країнах Єврозони; пролонгації стратегії створення «справжнього» Європейського економічного та монетарного союзу до 2025 р. [Barcz 2015].

Доповнюється така, здебільшого інституційна і на рівні всього ЄС, зумовленість доцільності гнучкої європейської інтеграції після 2010 р. і певними політичними чинниками на рівні взаємин ЄС загалом й окремих його країн-членів чи країни, яка перестали бути його членом, однак раніше ним була, – винятково Сполученого Королівства, зокрема. З цього приводу яскравий приклад наводить Н.Кoenіг, яка, з однієї сторони, зазначає, що на засіданні Європейської Ради 27 червня 2014 р. глави держав і урядів країн-членів ЄС політично схвалили диференційовану реальність у форматі гнучкої інтеграції, особливо на підставі того, що попри прихильність до «все більш тісного Союзу» вони не просто не заперечили, а навіть підтримали «різні шляхи інтеграції для різних країн, дозволяючи тим, хто хоче поглибити інтеграцію, рухатися вперед, і поважаючи бажання тих, хто не хоче поглиблюватись надалі» [Conclusions 2014]. Однак, з іншої сторони і паралельно,

вчена демонструє диферсифікованість планів та намірів окремих країн-членів ЄС із цього приводу, що навіть слугує чи раніше слугувало причиною політичних суперечок між ними та інституційним «ядром» ЄС [Koenig 2015]. Так, подібного типу політичні дебати стали особливо помітними на початку 2015 р., коли розгорнулись активні переговори про умови членства Сполученого Королівства в ЄС та виявились спекуляції щодо майбутнього Греції в Єврозоні. Зокрема, тогочасний британський прем'єр-міністр Д. Камерон обрав переговори про особливості членства його країни в ЄС з погляду саме диференційованої або гнучкої інтеграції, особливо коли на противагу принциповому зобов'язанню «все тіснішого Союзу» неявно і беззастережно виступив за «Європу двох швидкостей» [Paterson & Morris 2015]. Тим часом, його міністр закордонних справ Ф. Хаммонд висловився ще чіткіше, коли закликав до «Європи двох стовпів» із чітко визначеними відносинами між членами та нечленами Єврозони, зокрема за зразком архітектури Шенгенської зони або Банківського союзу [Hammond 2015]. Своєю чергою, тогочасний грецький прем'єр-міністр А.Ципрас виголосив ідею проти розвитку «двошвидкісної Єврозони», в якій «ядро» впливових членів могло би вводити заходи жорсткої економії і коригування щодо інших країн ЄС. Таким чином перелічені два приклади не лише продемонстрували концептуальну плутанину довкола інтеграційної диференціації, але й показали її відмінності на практиці. У підсумку дискусія стосовно диференціації інтеграції стала дуже політизованою, однак не з приводу факту чи потреби диференціації і гнучкості, а натомість з приводу сутності і вибору серед різних форм диференціації, зокрема з прицілом на забезпечення ефективного та легітимного багаторівневого урядування в ЄС [Koenig 2015].

З огляду на це, теоретики і практики європейської інтеграції зазначають, що остання й надалі продовжує набувати все гнучкішої форми, а відтак це підтверджує багатовимірність, багатогранність і багатоаспектність європейської інтеграції та структури ЄС, що, від зворотного, теж зумовлюють потребу гнучкої інтеграції й надалі. У цьому контексті, враховуючи

фактично існуючу диференціацію між різними країнами-членами ЄС та реформу Єврозони, яка спрямована на те, щоби зробити зону євро автономною у рамках Європейського Союзу (а можливо, навіть за його межами), на порядок денний все частіше виходить популярна концепція, свого часу (ще у вересні 1994 р.) висунута В.Шайбле, К.Ламерсом і Т.Вайгелем, з приводу теоретичного підходу до європейської інтеграції на підставі врахування значних розбіжностей, особливо у політичних питаннях. Ідея вчених полягала у тому, що потрібно (і це вдалось) ініціювати одну з найсерйозніших дискусій щодо цільової (остаточної) системи управління Європейським Союзом, котра власне зводиться до постулювання, що в ЄС повинна бути інституціолізована «Європа двох швидкостей», яка ґрунтується на магістральній ролі конструкту «Центральної Європи» [Bacsz 2015]. Інакше кажучи, це означає, що провідна роль у процесі європейської гнучкої інтеграції, яка є внутрішньо поляризованою у темпах і напрямках (принаймні концептуально), повинна формально відводитись групі держав-членів ЄС, котра визначатиме динаміку і курс подальшого розвитку Унії. Відповідно, вищезазначена дискусія ініціально була заснована й досі базується на моделі диференційованої чи гнучкої інтеграції, яка передбачає внутрішню диференціацію ЄС, що впливає із загальновизнаної передумови про те, що не всі держави-члени будуть піддаватись процесу інтеграції однаковою мірою, зокрема внаслідок того, що одна група країн-членів може посилювати інтеграцію у деяких сферах політики щодо іншої групи чи груп країн-членів і навпаки [Tocci & Faleg 2013: 12].

Паралельно з цим, рівень гнучкості інтеграції в ЄС, особливо після його великого розширення в 2004 та 2007 рр., посилюється і тим фактом, що в рамках Унії не можна виокремити єдиного спільного «ядра» чи основи – країн, які поглиблюють співпрацю у певній сфері інтеграції, – оскільки останні є дуже мінливими. А тому гнучка інтеграція вкрай складно піддається і теоретичній, і практичній уніфікації, оскільки не становить ані цілісної теорії, ані унілатеральної практики європейської інтеграції, а натомість радше окреслюється

як спеціальна реакція чи масив реакцій на виклики, пов'язані зі збільшенням кількості держав-членів ЄС і розмаїття серед них [Majone 2008: 8; Tosci & Faleg 2013: 13]. Це вірно на тлі зауваження Н.Точчі і Г.Фалега про те, що критерій часу, який лежить в основі «багатошвидкісної Європи», не відображає тенденцій європейської інтеграції, яка відтак повинна сприйматись як гнучка за своєю суттю. Інакше кажучи, це означає, що диференціація всередині ЄС ніколи не буде тимчасовою, а натомість потрібно очікувати тривалої диференціації між усіма чинними та всіма гіпотетичними новими країнами-членами ЄС. Саме тому, вказують вчені, готуючись до фактично будь-якої реформи ЄС, потрібно шукати «постійних інституційних рішень для прийняття та управління неоднорідністю» в рамках Європейського Союзу [Tosci & Faleg 2013: 14]. Доповнюється це тим, що внутрішня гетерогенність чи диференціація у рамках ЄС завжди суттєво підпорядкована двом протилежним силам: доцентровим тенденціям, представленим країнами-членами ЄС, які прагнуть поглибити інтеграцію навколо ситуативного «ядра» тієї чи іншої інтеграційної проблематики, і відцентровим тенденціям, представленим країнами-членами ЄС, які виступають за відносно слабший ступінь інтеграції або навіть опцію часткової чи повної (як у випадку Сполученого Королівства) дезінтеграції.

Враховуючи таку внутрішню природу гнучкості європейської інтеграції та ідеї інших вчених, а також реальну політичну практику, в тому числі з 2010 р., Н.Точчі і Г.Фалег запропонували чотири теоретичні чи «ідеальні» моделі різноманітного ЄС, засновані на критеріях політичної єдності, ефективності політики та інституційної керованості, зокрема модель Європи концентричних кіл, модель множини кластерів Європи, модель Європи-хаба і модель заплутаного ядра Європи [Tosci & Faleg 2013: 13]. На противагу, за результатами досліджень, проведених у програмі «Imagining Europe» в 2014 р., було встановлено, що означені моделі не достатньою мірою є надійними та функціональними [Tosci 2014], бо у рамках ЄС таки не сформовано жодного стабільного чи базового інтеграційного «ядра», причому фак-

тично у жодній зі сфер інтеграційної політики. Відповідно, чинна, у тому числі станом на даний момент, європейська інтеграція, залишається відкритою і диференційованою – як стосовно країн-членів ЄС, так і стосовно країн, які прагнуть стати членами ЄС або перебувають з ЄС у різних формах інтеграційної чи неінтеграційної асоціації. А натомість перелічені та будь-які інші спроби моделювання розвитку ЄС сьогодні типово зводяться до двох базових контраверсій щодо можливості чи необхідності поглиблення європейської інтеграції – з однієї сторони, поглиблення інтеграції шляхом централізації влади на рівні ЄС та, з іншої сторони, поглиблення інтеграції шляхом внутрішньої диверсифікації та зростання процедурної й інституційної гнучкості в Союзі, – які неодмінно повинні взаємодоповнюватись для досягнення своєї ефективності в економічному, політичному й інституційному контекстах [Bacz 2015]. А це, інакше кажучи, означає, що суто прагматично консолідація узгодженості й ефективності ЄС повинна доповнюватись прогресуючою внутрішньою гнучкістю та диференціацією ЄС і окремих сфер його політики.

Тим не менше, як зазначено вище, у політичному сенсі та на рівні окремих країн-членів ЄС проблематика гнучкої інтеграції є дуже політизованою, оскільки слугує підставою виокремлення кількох груп політиків з приводу їхнього ставлення саме до євроінтеграції – завжди як більше чи менше гнучкої, – зокрема: 1) єврофілів, які відкидають диференціацію як суперечливу логіці єдиного шляху до «Сполучених Штатів Європи» (приміром, такі федералістські угруповання, як «Група Спінеллі» чи Союз європейських федералістів; 2) прагматичних проєвропейців, які віддають перевагу диференціації і гнучкості як засобу для подальшого поглиблення процесів інтеграції, зокрема у форматі «багатошвидкісної Європи» і виділення країн-членів, які є авангардом або відстають в інтеграції (переважно групи лівоцентристського чи правоцентристського спрямування); 3) поміркованих євроскептиків, які головно виступають за диференційовану та гнучку інтеграцію у значенні Європи «a la carte» (по вибору), хоча водночас поважа-

ють національний суверенітет та розмаїття (наприклад, Європейські консерватори та реформісти як група у Європарламенті); 4) єврофобів, які загалом заперечують і відкидають принципи інтеграції, в тому числі й гнучкої інтеграції (як Партія незалежності Сполученого Королівства або Французький національний фронт) [Koenig 2015]. Важливо, що така структуризація проблеми політизації гнучкої європейської інтеграції обертається довкола декількох сфер і дилем останньої, зокрема політичної дилеми – «гнучкості проти єдності в ЄС», нормативної дилеми – «гнучкості проти правової гомогенності в ЄС», а також інституційної дилеми – «гнучкості проти інституційної рівноваги в ЄС». Однак станом на момент дослідження незаперечним все-ж залишається той факт, що сьгоднішній політичний мейнстрім ЄС і більшості його країн-членів, як зазначає Н.Кoenіг, дедалі більше сходиться у необхідності забезпечити певну гнучкість та диференціацію для досягнення європейського розмаїття, в тому числі через постійне та поступове зростання впливовості політичних сил, які таку ідею й логіку заперечують [Koenig 2015].

І це навіть попри дезінтеграційні процеси за участі Сполученого Королівства, які зуміли поставити на порядок денний проблематику розрізнення гнучкої інтеграції і гнучкої дезінтеграції у/з ЄС [Trondal, Leruth & Gänzle 2019]. Річ у тім, що за останні кілька років за участі саме Сполученого Королівства, яке врешті-решт вийшло зі складу ЄС, відбулось декілька принципово важливих подій, ефекти яких потрібно враховувати як практично, так і теоретично, у тому числі в рамках концепції гнучкої інтеграції [Rittberger & Vlauberger 2018]. Головна з цих подій виявилась у тому факті, що ще в червні 2016 р. консервативним урядом цієї країни було ініційовано та проведено референдум про членство Великої Британії в ЄС, за результатами якого з 72,2 відсотка виборців, які взяли участь у референдумі, 51,9 відсотка громадян проголосували за «Брекзїт», а 48,1 відсотка – проти, через що було спричинено «ударну хвилю» по всій Європі та світі, оскільки ЄС вступив в одну з найглибших криз за всю свою політичну історію. І це при тому, що станом на момент рефе-

рендуму було очевидно, що Велика Британія вступила у процес саме гнучкої дезінтеграції, адже її майбутні й очікувані результати були абсолютно невідомими. Ще одна категорично важлива подія того періоду полягала у презентації «Білої книги» Єврокомісії про майбутнє Європи [White Paper... 2017], представленої головою Єврокомісії Ж.-К. Юнкером 1 березня 2017 р., оскільки вона трактувалась як пряма відповідь на референдум про «Брекзїт» і намічала тенденції розвитку ЄС до 2025 р. Символічність і базова важливість цієї «Білої книги» полягає у тому, що в ній було запропоновано кілька опцій розвитку ЄС у майбутньому, хоча й наголошувалось, що вони насправді не додають цій організації консолідованої єдності, а натомість завуальовано засвідчують її неминучу інтеграційну гнучкість і диференційованість, а також ймовірно допускають окремі варіанти гнучкої або часткової дезінтеграції (навіть попри те, що останніх серед перелічених категорій у книзі не поміщено і вони зовсім не згадуються). Усе це означає, що в майбутньому гнучка інтеграція в/з ЄС має потенціал стати двонаправленим процесом, зокрема спрямованим на посилення або послаблення рівня інтегрованості в тих чи інших сферах політики [Trondal, Leruth & Gänzle 2019]. Інакше кажучи, це означає, що різноспрямована гнучка інтеграція і її інтенсифікація є передумовою ефективного розв'язання поточних і майбутніх викликів у ЄС, але обов'язково за умови прозорості й інклюзивності цього процесу. Особливо виражено це стало на тлі того факту, що після суперечок між північчю і півднем ЄС в умовах кризи євро, та сходом і заходом ЄС з приводу біженців, а також щодо референдуму про «Брекзїт» настав час, щоби ЄС визнав, що кризи – це нова норма і що гнучка інтеграція якщо не завжди, то принаймні інколи є неминучою, хоч не повинна бути дискримінаційною [Gostynska-Jakubowska & Odendahl 2017].

Висновки.

Отже, проведений аналіз дає підстави аргументувати, що політичний та інституційний досвід ЄС від моменту його створення в 1992 р. і станом на 2020 р., створив належні підстави спочатку задля осмислення і головню теоретичного обґрунтування сутності

й складових гнучкої європейської інтеграції, а згодом задля їх практичного переосмислення і навіть ретейоретизації. Відповідно, сьогодні можна констатувати, що гнучка європейська інтеграція типово означається хоча би чотирма основними граничними ознаками: точкою відліку для гнучкої європейської інтеграції все ще залишається Європейський Союз як базова наднаціональна міжнародна організація у регіоні; внутрішня диференціація та гнучкість між країнами-членами ЄС вже давно стала фактом і нормою, а тому треба очікувати їхнього продовження, диверсифікації та навіть інтенсифікації; гнучка європейська інтеграція сьогодні значно ширша, ніж була раніше, оскільки включає як диференціацію суто на рівні країн-членів ЄС, так і диференціацію на їхньому рівні та рівні країн, які «екзогенні» й асоційовані з ЄС; усі інституційні і процедурні рамки гнучкої інтеграції та її ознаки, перелічені вище, перебувають під «парасолькою» еволюції інститутів та процедур у ЄС, але за умови, що останні зберігають і будуть це робити надалі свою внутрішню диференціацію політично та нормативно. На цій підставі доцільно аргументувати, що гнучка європейська інтеграція довкола ЄС, в ЄС чи з ЄС не повинна сприйматись

і розглядатись як «побічний продукт» еволюції європейської інтеграції, а натомість повинна розумітись як основна теоретична і практична модель майбутнього динамічного розвитку ЄС, яка наділена такими основними характеристиками, як: природність і динамічність у розрізі поступової диференціації між країнами-членами ЄС; ефективність у контексті ініціювання і розвитку згуртованості й співпраці країн-членів і не членів ЄС; ретельність у зрізі забезпечення розробки й імплементації інституційних та процедурних механізмів зовнішніх відносин ЄС і його країн-членів. Паралельно із цим, цілком очевидно, що діапазон і потенціал можливого розвитку різних форм гнучкої інтеграції в/з ЄС й досі є дуже значним, адже вона поступово стає та продовжуватиме ставати «творчою» і «привабливою альтернативою» повного приєднання окремих країн до ЄС, які з тих чи інших причин стикаються зі складнощами отримання статусу члена, та може бути засобом збереження коректного балансу між внутрішнім режимом ЄС і режимом альтернативи йому, причому головно в рамках існуючої інституційної та нормативної бази ЄС й уникаючи потреби внесення змін до рамкових договорів.

Бібліографічні посилання / References

- A Blueprint for a deep and genuine Economic and Monetary Union: Launching a European debate. European Commission Press release. 28 November 2012. No. COM (2012) 777. Retrieved July 23, 2018 from <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0777:FIN:EN:PDF>
- Barcz, J. (2015). Flexible Integration as a Target System of Governance for the European Union. *Yearbook of Polish European Studies*, 18, 59-80.
- Bendiek, A., Kempin, R., Ondarza, von N. (2018). Qualified Majority Voting and Flexible Integration for a More Effective CFSP? A Critical Examination of the EU's Options. SWP Comment, 25.
- Bordignon, M., Brusco, S. (2006). On Enhanced Cooperation. *Journal of Public Economics*, 90(10-11), 2063-2090.
- Christensen, L., Firat, F., Torp, S. (2008). The organisation of integrated communications: toward flexible integration. *European Journal of Marketing*, 42(3-4), 423-452.
- Conclusions. (2014). Brussels: European Council, 27 June 2014.
- De Wilde, P., Leupold, A., Schmidtke, H. (2016). Introduction: The Differentiated Politicisation of European Governance. *West European Politics*, 39(1), 3-22.
- Fabbrini, S. (2015). *Which European Union? The European Union after the Crisis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gostynska-Jakubowska, A., Odendahl, C. (2017). A flexible EU: A new beginning or the beginning of the end? Centre for European Reform Insight. 18 May. Retrieved December 19, 2018 from <https://www.cer.eu/insights/flexible-eu-new-beginning-or-beginning-end>
- Hammond, P. (2015). We need to make EU more democratic and able to deliver jobs. *The Irish Times*, 10 June. Retrieved July 23, 2018 from <https://www.irishtimes.com/opinion/philip-hammond-we-need-to-make-eu-more-democratic-and-able-to-deliver-jobs-1.2243250>

- Harstad, B. (2006). Flexible Integration. Northwestern University Discussion Paper. 2006. No. 1428. Retrieved July 23, 2018 from <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/31208/1/58753673X.PDF>
- Koenig, N. (2015). A Differentiated View of Differentiated Integration. *Jacques Delors Institute Policy Paper*, 140, 51-68.
- Kroll, D., Leuffen, D. (2015). Enhanced Cooperation in Practice. An Analysis of Differentiated Integration in EU Secondary Law. *Journal of European Public Policy*, 22(3), 353-373.
- Lazowski, A. (2008). Enhanced Multilateralism and Enhanced Bilateralism: Integration without Membership in the European Union. *Common Market Law Review*, 45(5), 1433-1458.
- Leruth, B., Lord, C. (2015). Differentiated Integration in the European Union: A Concept, a Process, a System or a Theory?. *Journal of European Public Policy*, 22(6), 754-763.
- Majone, G. (2008). Unity in Diversity: European Integration and the Enlargement Process. *European Law Review*, 33(4), 457-481.
- Naurin, D., Lindahl, R. (2010). Out in the cold? Flexible integration and the political status of Euro opt-outs. *European Union Politics*, 11(4), 485-509.
- Ott, A. (2007). *A Flexible Future for the European Union: The Way forward or a Way out?. Reconciling the Deepening and Widening of the EU* / S. Blockmans, S. Prechal. Hague: T.M.C. Asser Press.
- Paterson, T., Morris, N. (2015). David Cameron gets Angela Merkel's backing on two speed-EU and Treaty changes. *The Independent*, 29 May, 9-13.
- Piris, J.-C. (2012). *The Future of Europe: Towards a Two-Speed EU?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Rittberger, B., Blauburger, M. (2018). Introducing the debate section: "The EU in crisis: EU studies in crisis?". *Journal of European Public Policy*, 25(3), 436-439.
- Schimmelfennig, F. (2014). EU Enlargement and Differentiated Integration: Discrimination or Equal Treatment?. *Journal of European Public Policy*, 21(5), 681-698.
- Schimmelfennig, F. (2016). A Differentiated Leap Forward: Spillover, Path-dependency, and Graded Membership in European banking regulation. *West European Politics*, 39(3), 483-502.
- Schimmelfennig, F., Leuffen, D., Rittberger, B. (2015). The European Union as a System of Differentiated Integration: Interdependence, Politicization and Differentiation. *Journal of European Public Policy*, 22(6), 764-782.
- Schimmelfennig, F., Winzen, T. (2014). Instrumental and Constitutional Differentiation in the European Union. *Journal of Common Market Studies*, 52(2), 354-370.
- Schimmelfennig, F., Winzen, T. (2017). Eastern Enlargement and Differentiated Integration: Towards Normalization. *Journal of European Public Policy*, 24(2), 239-258.
- Schinas, M. (2012). The EU in 2030: A long-term view of Europe in a changing world: Keeping the values, changing the attitudes. *European View*, 11(2), 267-275.
- Tocci, N. (2014). Imagining Post-Crisis Europe. *Instituto Affari Internazionali: Imagining Europe Series*, 10, 26-35.
- Tocci, N., Faleg, G. (2013). Towards a More United and Effective Europe: A Framework for Analysis. *Instituto Affari Internazionali: Imagining Europe Series*, 1, 245-253.
- Trondal, J., Leruth, B., Gänzle, S. (2019). Exploring Differentiated Disintegration in a post-Brexit European Union. *Journal of Common Market Studies*, 57(5), 1013-1030.
- White Paper on the Future of Europe. (2017). Brussels: European Commission.
- Zurn, M. (2018). *A Theory of Global Governance: Authority, Legitimacy, and Contestation*. Oxford: Oxford University Press.